

Magyarázkodás

*Ha beszélek, a fejembe kerül, ha hallgatok, a lelkembe.
(Oliver Cromwell)*

Úgy tanultam, hogy ha valaki egy könyv megírásával támad ártatlan embertársaira, legalább illik magyarázkodnia. Nálam úgy kezdődött, hogy 17 éves koromig egyházi (jezsuita) iskolába jártam és nemcsak, hogy becsületesen megtanultam a hittant, hanem őszintén hittem is a megtanultak igazságában. A legtöbb hívőhöz* hasonlóan kényelmes és biztonságosnak hitt védőburkot építettem magam köré előítéletekből és hitekből, túlvilági félelmekből és evilági elkötelezettségekből – és boldog voltam. Valószínűleg azonban túl sokat örököltem az ősszüleinket bűnre csábító tudásvágyból, mert bővülő természettudományos és más filozófiai ismereteim fényében rá kellett ébrednem, hogy a tan *nem kerek*. Sokáig „hősiesen” ellenálltam a „kísérésnek”, mígnem hosszú évek keserves vívódásai után meghoztam a racionális döntést: a tan *elfogadhatatlan*.

Nem szívesen bonyolódnék hermeneutikai vitákba, ezért abból indulok ki, hogy az ember nemcsak észleli a fizikai valóságot, hanem képes rá, hogy valamilyen szinten meg is értse, rendezze és önmagához viszonyítva értékelje észleléseit. Ezt a képességünket nevezem észnek vagy *értelemnek*, latin szóval *rációnak*, vagyis racionális az *ésszerű* gondolkodás, döntés és cselekvés. A józan ész „mélyen az emberi pszichébe ágyazódott gondolatminták terméke, feltehetően, mert bizonyos segítséget nyújtanak a hétköznapi helyzetekben... egyik-másik sajátossága agyunk huzalaiban rögzült, másokat »genetikus szoftverként« örököltünk hajdani őseinktől”.¹

A védőburok felszakadt, elfakultak a remények, elhomályosultak a célok, hirtelen üressé lett az életem. Az első segítséget Baranyai Árpád: *A hitetlenség apológiája* című könyvéből kaptam, amiért máig köszönettel tartozom.² Ma már meggyőződéssel és becsülettel állíthatom, hogy döntésem helyes volt. Elvesztettem ugyan hitem a tökéletes Istenben, bölcs világkormányzásában és túlvilági igazságszolgáltatásában, annál inkább hiszek viszont a végtelen anyagban, a tudomány és az emberiség haladásában, az evilági boldogságban – és a pokoltól sem kell félnem.

Istenhit vagy istentagadás kérdésében senki nem tud elfogulatlan lenni. Ugyanis nem csak a vallásos hívőknek, az ateistáknak is vannak hiteik – *hit nélkül nem lehet élni*. „A hitszükséglet evolúciósan kialakult, genetikailag továbbadott idegrendszeri sajátság. ... Hit ... sokféle van, de hit nélkül nincs élet. A hit azonban *nem feltétlenül istenhitet jelent* ... mindent átható jellege meghatározza egy ember gondolkodását, viselkedését, érzéseit. Hit nélkül nincsenek célok, nincs erkölcs, ... az ember csak vegetál. A hit mindenkinek beépített gyári tartozéka... alapfelszereltség. ... előre-huzalozottan bennünk van.”³ Bár a hitek összemérhetetlenek jellegük nagyon is különböző:

Filozófiailag az ateizmus a teizmus ellentéte, utóbbi gyűjtőfogalma minden eszmei irányzatnak, amely hisz valamiféle isten vagy istenek létezésében. Ateista hiteimet a könyvben mégis leginkább a katolikus hitgazságokkal ütköztetem, ami *filozófiailag* kifogásolható eljárás. Viszont összhangban van a kitűzött célokkal, nevezetesen segíteni és bátorítani a keresztény vallásos hitükből kiábrándult küszködőket, hogy megtalálják életük evilági értelmét és földi boldogságukat, valamint megmutatni, hogy *létezik* vallás nélküli erkölcs, és nem a vallásos, hanem az erkölcsös élet – ami persze nincs ellentmondásban egyetlen vallással sem – gyümölcse a lelki béke és az evilági boldogság.

A vallási igazságokat *előzetes* hittel kell elfogadni, utólag aztán lehet keresni a racionálisnak látszó igazolásokat, valamint leszámaztatni megnyugtató magyarázatokat. El kell ismerni: „Az átlagember szempontjából a tudományos világképbe vetett hit nem valóságosabb a vallásos nézetekbe vetettnél”.⁴ A hívők többségnek vallásos hite azonban nem hittételeken alapuló tudomány, ritkán tudják észérvekkel megtámogatni hitigazságait – hisz legtöbbjüket nem is ismerik –, vallásosságuk érzelmi indíttatású *életfelfogás*, de legtöbbször inkább a környezetükhöz illeszkedő *életmód*. Hitük racionális elemzése – hát még bírálata – viszont heves ellenállást vált ki belőlük, mert attól tartanak, hogy ha megsérül a védőburkuk, kétségek közé sodródának, amelyek felborítanák lelki egyensúlyukat. Ugyanezen okból

* Ha külön nem említem, hívőn mindig katolikus keresztény vallású hívőt értek.

elítélik és széles ívben elkerülik az ateistákat, mivel szemükben az istentagadás egyszersmind az élet értelmének, az erkölcsnek és az emberi jósnak tagadását is jelenti. Ezt a hamis képet az ateizmusellenes – elsősorban katolikus – vallási *propaganda* ecsetelgeti előszeretettel, miközben párbeszédet hirdet *minden jóakarató* emberrel.

Az ateizmus *nem hiszi* – erősebb változata *tagadja* – a transzcendens világ – valamiféle isten vagy tisztán szellemi lények, illetve természetfeletti erők – létezését, valamint a lélek halhatatlanságát és örök életét, de *nem tagad* semmilyen pozitív emberi értéket. Az ateisták csak a tapasztalatokkal megegyező és racionálisan igazolható állításokat fogadják el, *miután* meggyőződtek igazságukról.

Racionálisan, logikus érveléssel úgy igazolunk egy állítást, hogy igaz voltát visszavezetjük korábban már igaznak bizonyult állításokra; nyilvánvaló azonban, hogy a visszalépések során előbb-utóbb elakadunk. Az *axiómák* olyan állítások, amelyek igazságát közvetlenül belátjuk, de bebizonyítani nem tudjuk, mert nem vezethetők vissza egyszerűbb igazságokra. Axiómarendszert olyan – lehető legkevesebb számú – axióma alkot, amelyekben egyik axióma sem igazolható a többiek segítségével (függetlenek) és amelyek felhasználásával – elvileg – bármely más állítás igazolható vagy megcáfolható.

Sajnos, Kurt Gödel osztrák matematikus bebizonyította, hogy lehetetlen „tökéletes” axiómarendszert konstruálni. Nevezetes *nemteljességi* tétele (1931) azt mondja ki, hogy ha egy axiómarendszer *ellentmondásmentes*, akkor *nem lehet* teljes, vagyis megfogalmazhatók olyan állítások, amelyek ebben a rendszerben sem nem bizonyíthatók, sem nem cáfolhatók, és fordítva, ha az axiómarendszer *teljes*, akkor szükségképpen *ellentmondásos*, vagyis lehetségesek olyan állítások, amelyek az axiómák alapján be is bizonyíthatók és meg is cáfolhatók. Mivel pedig a tudományos megismerésben ellentmondás-mentességre törekszünk, világképünk soha nem lehet teljes.

Gödel nemteljességi tétele halálos csapás volt a felvilágosodással kezdődött *modern* kori gondolkodás számára, amely *abszolút igaz* axiómákra kívánta visszavezetni abszolútnak vélt igazságait. *Posztmodern* korunkban az is nyilvánvalóvá lett, hogy *abszolút bizonyosság nem létezik*, minden tudásunk az axiómaként elfogadott *hiteken* alapszik és annyit ér, amennyit alap-axiómáink igazsága ér. A modernizmus eredeti célkitűzéseit tehát fel kell adnunk, de soha nem adhatjuk fel a törekvést ismereteink bővítésére és pontosítására, a végtelen valóság mind hívebb megközelítésére.

A 20. század vége felé azonban megjelent és egyre inkább kibontakozóban van a *posztmodern utáni* felfogás,⁵ miszerint a posztmodern célkitűzés is teljesíthetetlen: értelmetlen hajszolni az elérhetetlent, csak annyi ismeret megszerzésére törekedjünk, amennyi *elég* az ésszerű magyarázatokhoz és törődjünk bele, hogy ezekben mindig is lesznek „hézagok”.

Különösen a hívő tudósok és a teológusok szeretik ezt a gondolatot: Isten megadott annyi tudást összeleinknek, amennyi *elég* volt ahhoz, hogy boldogságban éljenek az általa megszabott keretek között, de súlyosan megbüntette őket az isteneknek fenntartott tudás megszerzésére irányuló *sátáni* törekvésükért. Törődjünk hát bele, hogy Isten elérhetetlen számunkra, de megmutat magából annyit, amennyi *elég* ahhoz, hogy jónak ismerjük meg, szeressük és kövessük parancsait.

Ugyanis az evolúció során úgy fejlődött ki agyunk, hogy nem tud *csak racionálisan* működni: számos igazságot fogadunk el érzelmi alapon, bármiféle ésszerű igazolás nélkül, sőt, néha minden ellenkező észér dacára is. Ezt az „adut” némi lehengerlőnek szánt diadalérzettel szokták kijátszani a hitvédők, tudván, hogy az ateizmus alapvetően racionalitásra épül és megfelelkezve róla, hogy maguk is racionálisnak vélt érveket hangoztatnak. Az ateizmus önmagában csak negatív elv materialista alapon, a materializmus pedig az anyagi világ végtelenségét vallja, méghozzá nemcsak mennyiségi, hanem minőségi (mélységi) értelemben is. Nem a szellemi szféra létezését tagadja, csak az *anyagtól független szellemét*, következésképpen az ateistáknak is van lelkük és vannak érzelmeik, csak nem ringatják magukat illúziókba „jó lenne ha” alapon.

A posztmodern utáni gondolkodást művészi tökélyrel – és óriási sikerrel – építette be igehirdetésébe II. János Pál pápa, ingadozó katolikus hívők tízmillióit térítve vissza az Egyház kebelébe. Utódja XVI. Benedek sokkal „teológusabb” beállítottságú, de – bár nyíltan deklarálta, hogy vissza kívánja vezetni Európát „keresztény gyökereihez” – van olyan bölcs, hogy nem élezi ki a dogmatikai ellentétet, hanem Isten jóását és az emberek iránti szeretetét, a keresztény életnek pedig jézusi arculatát hangsúlyozza.

Napjainkban a vallásosság reneszánszát tapasztaljuk, bizonyosságául annak, hogy a globalizáció szétdúlta (többek között) a társadalmi értékrendeket is: minden ember keresi a válaszokat a

végző kérdésekre.

A végző kérdéseket három csoportba lehet sorolni, ezek az *eredet* (honnan van a világ, az élet és a tudat?), a *fejlődés* (honnan indultunk, milyen utat jártunk be eddig és hova tartunk?) és az *értelem* (mit tudhatunk egyáltalán és meddig terjedhet tudásunk, mi az értelme és célja életünknek, mi teszi értékessé?) kérdései.

Európában a kereszténység az uralkodó vallás – ugyancsak domináns az Amerikai Kontinensen és Ausztráliában, de rohamosan terjed Afrikában is –, ezen belül az *egyetlen, szent, apostoli és katolikus Római Anyaszentegyház (az Egyház)* egyesíti az emberiségnek mintegy 17 százalékát – ők a *katolikus* keresztények. Méltánylandó tény, hogy az elemzések fókuszpontjában álló mai katolikus hittudomány – a *teológia* – igyekszik hozzáigazítani tanítását a természettudományok eredményeihez és a megváltozott társadalmi körülményekhez, valamint jelentős liturgiai könnyítéseket vezetett be és már nem közösi ki hívőit, ha nem fogadják el maradéktalanul tévedésmentes dogmáit. Emberileg tulajdonképpen el is lehetne fogadni az „átértelmezéseket”, ha nem járnának együtt az abszolút biztos igazság változatlanságának szüntelen hangoztatásával és a birtoklásából fakadó missziós küldetéstudattal, az Egyházat a világban képviselő *Vatikán Városállam (a Vatikán)* pedig nem nyomulna teljes erővel az egykori Pápai Állam hajdanvolt világi hatalmának visszaszerzésére.

A könyvben hiteket és tényeket, valamint érveket és ellenérveket gyűjtöttem össze és töprengéseimet írtam meg a katolikus vallási tanításról, ennek érzelmi alapú befogadásáról és racionális kritikájáról *ahogyan én látom*, de legfőképpen arról, hogy istenhit nélkül is lehet és hogyan lehet értelmesen és erkölcsösen, azaz boldogan élni. A vallásosság terjedése különben ékes bizonyítéka az emberi feledékenységnek, hiszen ki emlékszik már rá, hogy éppen a vallási alapú értékrendek bizonyultak teljesen alkalmatlannak a katasztrofális erkölcsi zűllés megállítására? Ennek érdekében kísérletképpen megfogalmaztam a *humanista etika* alapelveit, abban a titkos reményben, hogy ötleteket adhattam további kísérletekhez, amelyek egyszer majd általánosan elfogadott – és betartott! – *humanista értékrend* kialakulásához vezetnek. Ennek normái persze nem lesznek – nem lehetnek – örökérvényű dogmák, hanem együtt fejlődnek-változnak az emberi gondolkodással. Szilárd meggyőződéseim ugyanis, hogy az erkölcsöt *nem helyettesítheti és nem is pótolja* a vallásosság, noha kétségkívül segítheti az erkölcsi szabályok betartását. Hosszú távú fennmaradásra viszont csak akkor van esélyünk, ha létrejön és elfogadottá válik valamilyen *világméretű etika*.

„A tiszta gondolkodás alapvető eleme az a szokás, hogy mindent, amit hallunk és mindent, amit úgy tanítottak, hogy higgyünk, bizonyos mérvű szkepticizmussal közelítsünk meg. A kétség, mint vizsgálati módszer alkalmazása ismerős a humán tudományok művelői és a tudósok körében, de a polgár számára is a legjobb védelem az őt körülvevő becsapások és szemfényvesztés ellen.”⁶

Kérem kedves leendő olvasóimat, olvassák kellő szkepszissel ezt a szkeptikus könyvet.

A könyv 4 részből áll, amelyek esszézerű fejezetekből épülnek fel, közülük egyesek már megjelentek különböző folyóiratokban. A szerkezet előnye, hogy minden fejezet önmagában kerek egész és a többiek nélkül is olvasható, feltéve, hogy az olvasó nagyjából ismeri a kapcsolódó témakörök lényegét. Ennek következtében viszont óhatatlanul fellépnek átfedések közöttük, bárha ezeket igyekeztem is minimálisra szorítani. Jóllehet ezzel könnyen lecsapható labdát adtam fel majdani – reményeim szerint kemény, de objektív – kritikusaimnak, mégis inkább ezt a megoldást választottam, mert megkönnyíti az olvasást: egyrészt nem kell betartani a lexikális sorrendet, másrészt érdeklődési körtől függően lehet válogatni a fejezetek között.

A szövegben normál- és apró-betűs részek váltogatják egymást, amelyekhez végjegyzetek csatlakoznak. A lényeges mondanivalót a normálbetűs részek tartalmazzák, az apróbetűsekben ezekhez közvetlenül kapcsolódó információk találhatók, a végjegyzetekbe pedig lazábban kötődő kiegészítő ismeretek, adatok és a hivatkozások kerültek. A normálbetűs szövegrészek önmagukban is érthetők, aki nem akar elmélyedni egy témakörben, nyugodtan átugorhatja az apróbetűségeket vagy/és kihagyhatja a végjegyzeteket. Utóbbiakra annak érdemes rápillantania, akinek „ennyi jó kevés”, illetve tovább akar böngészni az irodalomban.

Mivel nagyon sokszor előfordulnak, a következő rövid megnevezéseket használom:

<i>az Egyház</i>	az egyetlen, szent, katolikus és apostoli Római Egyház
<i>teológia / teológusok</i>	katolikus teológia / katolikus teológusok
<i>a Vatikán</i>	a Vatikán Városállam
<i>a Zsinat</i>	a II. Vatikáni zsinat (1962-1965); ez volt az első zsinat az Egyház történetében, amely nem alkotott új dogmát, de dogmatikus konstitúcióiban foglalt tanítását minden katolikus keresztény hívő köteles hittel elfogadni; idézett dokumentumai:
<i>Dei Verbum</i>	Dogmatikus konstitúció az isteni kinyilatkoztatásról
<i>Dignitatis humanae</i>	Nyilatkozat a vallásszabadságról
<i>Gaudium et spes</i>	Lelkipásztori konstitúció az Egyházról a mai világban
<i>Lumen gentium</i>	Dogmatikus konstitúció az Egyházról
<i>Nostra aetate</i>	Nyilatkozat az Egyház és a nem-ker. vallások kapcsolatáról
<i>Unitatis redintegratio</i>	Határozat az ökumenizmusról

A szó szerinti idézetek – akkor is, ha nyelvtanilag esetleg nem helyesek – idézőjelek között szerepelnek, ezekben *minden kiemelés tőlem* származik, ezt később nem említem külön. A nem szó szerinti hivatkozásokban a tartalmi megfelelést „vö.” jelzi.

¹ DAVIES1995, 17. oldal.

² Baranyai Árpád (1904-1995) – eredeti nevén *Árpás Ferenc* – katolikus papként hosszú időn át önállóan vezetett egy gyermekotthont, amelyben szegény sorsú gyerekeket nevelt. A 2. világháború után azonban elhagyta az Egyházat és vallás nélküli erkölcsön alapú közösségek megteremtésén fáradozott. Emiatt összeütközésbe került a kommunista rendszerrel és letartóztatták. A börtönből 1956-ban szabadult ki és a további üldözések elől Dániába menekült; ott is halt meg. — Apologia (görög: védekezés védőbeszéd) a görög filozófiában eredetileg egy ügyet védő érvelés, illetve hasonló célzatú írás. A katolikus hittudomány értelmezésében viszont *hit* = *vallásos hit*, *apológia* = *hitvédelem*, utóbbira rímelt a cím finoman szellemes szójátéka. Természetesen mindkét jelentésszűkítés elfogadhatatlan.

³ SZENDI2008, 11. és 16. oldal.

⁴ SZENDI2008, 132. oldal.

⁵ Kis logikai bukfcenc van a dologban, mivel latinul *post* = *után*, vagyis a modern után minden „posztmodern”, ezúttal tehát a modern utáni utánira térnénk át, feltehetően abban a reményben, hogy ez után már nem jön újabb „után”.

⁶ Alan Simpson fejtegetése *A művelt ember jellemzői* esszéjében (Context Magazine).